

Influència del prestigi de les llengües en les actituds lingüístiques dels escolars: el cas de Catalunya i l'Aragó catalanòfon

Autors

Àngel Huguet
Jordi Suils
Universitat de Lleida

Resum

En el treball que exposem vam dur a terme un estudi comparatiu entre escolars de Catalunya i de l'Aragó catalanòfon. Atès que ens trobàvem davant de contextos caracteritzats per una valoració molt diferent de les llengües en presència (català i castellà), l'objectiu de la investigació era contrastar les actituds cap a aquelles llengües per part de cadascun dels grups.

L'anàlisi dels resultats va posar en relleu que mentre que els escolars catalans tendien a valorar més positivament la llengua catalana, els de l'Aragó catalanòfon mostraven tendència a valorar més positivament la llengua castellana.

Quant a les variables que podien explicar aquestes actituds, la condició lingüística familiar apareixia com a determinant. Així, en relació amb el castellà, a l'àrea de Catalunya estudiada hi havia diferències importants entre castellanoparlants i catalanoparlants; tot i que els primers denotaven actituds molt favorables, els segons també però en una mesura molt més petita. I pel que fa al català, a l'àrea de l'Aragó, els castellanoparlants, encara que igualment mostraven actituds positives envers el català, no ho eren tant com les que mostraven els catalanoparlants.

L'explicació d'aquests fenòmens va ser feta tot prenent en consideració el sentit d'amenaça amb què cada llengua pot ser viscuda per part dels grups lingüístics.

Introducció

És prou sabut que l'educació bilingüe ha pres un desenvolupament notable en els darrers anys. Evidentment, a aquesta circumstància no hi és aliena la internacionalització creixent de la nostra societat en tots els sectors. Paral·lelament, fenòmens politicosocials com ara els processos de descolonització o la crisi de les ideologies que sostenen el concepte d'estat-nació han donat lloc al fet que en territoris caracteritzats per la presència d'algun tipus de bilingüisme social, en altre temps no oficialitzat, es tendeixi a l'aprenentatge de les dues llen-

gües presents a la comunitat i, fins i tot, d'una tercera de més internacional. Si hi afegim la rellevància que està prenent el fet migratori en els països occidentals i la realitat d'un món on almenys tres mil llengües (Skutnab-Kangas, 1981) es troben disperses en menys de dos-cents estats reconeguts per l'Organització de les Nacions Unides, podem fer-nos una idea de la diversitat de contextos i situacions amb què ens podem trobar.

Aquestes circumstàncies fan que resulti prou difícil qualsevol intent de classificació de les nombroses respostes educatives possibles que poden ser donades al bilingüisme; malgrat això, han aparegut diversos models basats en nomenclatures i criteris diferents (Fishman i Lowas, 1970; Mackey, 1970; Fishman, 1977; Hamers i Blanc, 1983; Siguan i Mackey, 1986, etc.). En qualsevol cas, la proposta que sembla més aclaridora és la de Skutnabb-Kangas (1988). Aquesta proposta considera les variables *llengua i cultura* (majoritària/dominant/minoritària) dels alumnes, *mitjà d'educació* (L1 i/o L2) i *objectius socials i lingüístics* dels parlants (bilingüisme i biculturalisme/assimilació i pèrdua de la pròpia llengua i cultura).

Tal com assenyala Arnau (1992), en combinar aquestes variables apareixen quatre tipus de programes que combinen factors de naturalesa organitzativa (professorat bilingüe o no, alumnat amb nivells diferents de competència inicial en L2), actitudinal (valorar o menysvalorar l'L1) i didàctica (ensenyament o no de l'L1, temporalització, etc.), factors que mediatitzen de manera diferencial la interacció del professorat amb l'alumnat, la qual cosa es tradueix en pràctiques pedagògiques absolutament divergents:

- *Segregació*: ensenyament en L1 i L2 com a matèria del currículum que s'ensenyava durant unes hores setmanals. Tant si l'L1 és majoritària com si no, l'L2 és la llengua de prestigi social i els seus parlants tenen el poder. El resultat és la segregació de gran part dels escolars, atès que se'ls impedeix de comptar amb les mateixes oportunitats que la resta.
- *Submersió*: el vehicle d'instrucció és l'L2, llengua dominant, amb una imposició

paral·lela de la cultura que representa. L'objectiu final és l'assimilació, a través de la pèrdua de la llengua i la cultura pròpies. La major part dels escolars no desenvolupen prou competència en L2, cosa que els impedeix d'accedir a fites educatives elevades on, contràriament, es veuen afavorits els membres de la cultura dominant.

- *Manteniment de la llengua i la cultura pròpies*: adreçat a minories lingüístiques i culturals. Té com a objectiu el bilingüisme i el biculturalisme mitjançant la supervivència de la llengua i cultura del grup minoritari. En general, comencen amb la utilització de l'L1 i de la pròpia cultura i incorporen progressivament l'L2 en l'ensenyament de continguts escolars. S'ha donat arguments favorables a aquests programes des de perspectives sociològiques, polítiques, econòmiques i psicoeducacionals; segons Arnau (1992: 15) «promouen individus bilingües i biculturals, desenvolupen una autoimatge positiva i preserven la identitat i la solidaritat d'aquests amb el seu propi grup», i són vistos com d'un alt grau d'èxit escolar.

- *Immersion*: igual que els anteriors, tenen com a objectiu el bilingüisme i el biculturalisme però, a diferència d'aquells, són programes concebuts per a alumnes de llengua i cultura majoritària. Encara que els programes d'immersió inclouen diversos tipus de disseny instruccional, tots tenen unes característiques comunes (Arnau, 1992), com ara que totes o la majoria de les matèries són ensenyades en L2 per un període d'un o més anys, que la seqüència i intensitat de la instrucció en L1 i L2 varia al llarg del temps segons el model de què es tracti, i que les classes inclouen només alumnes nadius d'L1. El suport i la consideració cap a l'L1 fora de l'àmbit escolar i el seu tractament dins de l'escola fa que els escolars mantinguin nivells alts de competència en la seva pròpia llengua; l'L2 s'adquireix a través del treball en les àrees curriculars mitjançant un procés natural no forçat. L'evidència del seu alt grau d'èxit acadèmic ens remet a la paradigmàtica experiència canadenca del Col·legi St. Lambert de Mont-real, on diverses avaluacions van mostrar que els individus que hi participaven afegien, al coneixement de la pròpia llengua, el de la segona, sense que se'n veiessin perjudicades la llengua i la cultura pròpies (Lambert i Tucker, 1972; Lambert, 1974, 1981a; Genesse, Lambert i Holobow, 1986).

Dels tipus de programes revisats fins aquí, només els de tipus de manteniment i immersió poden ser considerats pròpiament bilingües. És en aquest sentit que cal esmentar els nombrosos estudis, duts a terme al Canadà (Lambert i Tucker, 1972; Lambert, 1974, 1981a, 1981b, 1984; Blake, Lambert, Sidoti i Wolfe, 1979; Cziko, Lambert, Sidoti i Tucker, 1979; Genesse, Lambert i Holobow, 1986), que permeten d'establir una relació entre el seguiment de programes bilingües i el desenvolupament d'actituds positives envers la llengua i la cultura del grup etnolingüístic feble; concretament, ha estat assenyalat que «l'aprenentatge d'una L2 pot modificar les actituds dels individus cap al grup que té aquesta llengua com a materna» (Sánchez i Tembleque, 1986: 13), a l'ensem que «...s'enforteix i eixampla el seu afecte per una altra cultura i unes altres persones representades per la llengua objecte d'aprenentatge» (Genesse, Lambert i Holobow, 1986: 27).

En el cas concret de l'Estat espanyol, el desenvolupament de l'organització territorial de les autonomies ha afavorit la presència de les llengües altres que el castellà en aquelles comunitats que posseeixen llengua pròpia, però el fet que els límits administratius d'aquelles comunitats no coincideixin de fet amb els límits efectius de les llengües respectives ha comportat que, en allò que toca a la llengua, les polítiques aplicades a comunitats lingüístiques determinades puguin presentar aspectes contradictoris.

Aquesta situació paradoxal és clara quan es considera el cas de Catalunya i Aragó, on el català és parlat a banda i banda de la frontera administrativa. En el cas de Catalunya, el procés de normalització ha comportat el fet que la llengua pròpia hagi sortit, pel que fa a l'ensenyament, de la seva situació precària. Per contra, a l'Aragó, on coexisteixen amb el castellà dues llengües autòctones (aragonès a les valls pirinenques i català tot al llarg de la frontera administrativa oriental), els esforços de revalorització d'aquestes llengües per part del govern autònom han estat pràcticament inexistents. En concret, a l'anomenada (des de la banda aragonesa) *Franja Oriental*, la llengua d'ús habitual no és reconeguda oficialment a la pràctica i la seva presència social es redueix a l'ús familiar i a les comunicacions informals, mentre que el castellà segueix essent l'única llengua oficial, usada tant pels mitjans de comunicació

com en tot tipus d'activitat formal (Huguet, 1992, 1994), la qual cosa atorga un nivell baix de prestigi al català i una consciència lingüística alarment baixa per part dels seus parlants (Huguet i Biscarri, 1995; Martínez, 1995). Pel que fa a la seva presència a l'escola, ha quedat limitada a l'opcionalitat dels escolars a assistir a classes de llengua catalana al llarg de l'ensenyament obligatori.

En aquest context, la nostra investigació vol establir una anàlisi comparativa entre contextos caracteritzats per una valoració molt diferent de cadascuna de les llengües en presència, tant pel que fa a l'àmbit social com a l'educatiu (Catalunya i l'Aragó catalanòfon). L'objectiu darrer és aportar dades empíriques que permetin d'avaluar les possibles implicacions d'aquests aspectes en el desenvolupament d'actituds més o menys favorables envers una convivència de llengües en presència que hauria de ser promoguda per qualsevol societat democràtica.

Metodologia

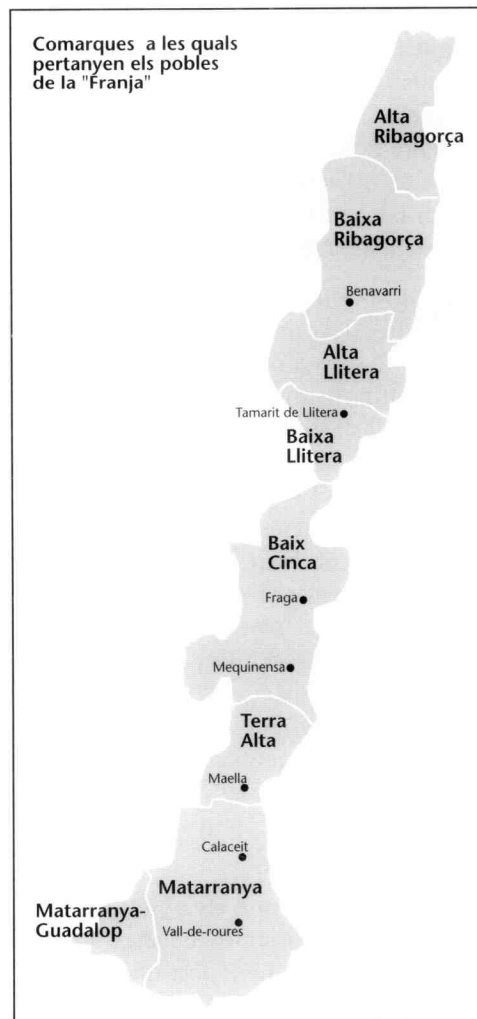
Pel que fa a la delimitació territorial, i en el cas concret de l'Aragó, ens vam centrar en la comarca que presentava els indicadors socioeconòmics més homogenis, i que a l'ensem resultava ser la més poblada: el Baix Cinca. El referent de comparació des de Catalunya va ser el Baix Segre, comarca que limita amb l'anterior i que té uns indicadors econòmics i culturals idèntics (Huguet, 1995). Això ens va portar a controlar variables que els estudis sobre actituds lingüístiques en escolars de contextos bilingües identifiquen com els més rellevants. Aquestes variables són: la condició lingüística familiar (CLF), la situació socio-professional de les famílies (SSP) i la presència de les llengües en el currículum, que en el cas de la Franja ens remet a l'assistència o no a classes de llengua catalana (OPC). A més a més, vam haver d'incloure una variable que permetés de comparar els grups seleccionats, variable que hem anomenat SECTOR i que es correspon amb la situació geogràfica de cadascun dels dos grups de comparació (Catalunya i l'Aragó catalanòfon). Exposem tot seguit les categories amb les quals vam treballar:

CLF: Catalanoparlant/Bilingüe més català/
Bilingüe més castellà/Castellanoparlant

SSP: Alta/Mitjana/Baixa

OPC: Sí/No

SECTOR: Catalunya/Aragó catalanòfon

Població

Dels 267 escolars de la població inicial en vam excloure aquells que no van aconseguir alguna de les proves que els demanàvem, de manera que la mostra definitiva va quedar formada per 257 alumnes: 163 d'escoles del Baix Cinca, d'on 126 assistien a classes de català i 37 no hi assistien; i 94 d'escoles del Baix Segre. En tots els casos es tractava d'alumnes de segon d'ESO, un alumnat de 13-14 anys que té les condicions necessàries per dur a terme estudis sobre actituds lingüístiques, atès que aquestes comencen a prendre certa estabilitat a partir dels 10 anys i es van aclarint al llarg de l'adolescència (Siguan i Mackey, 1986; Appel i Muysken, 1996). A més a més, cal comptar que el grup del Baix Cinca constituïa la primera promoció que havia tingut la possibilitat de seguir un currículum que contemplés l'ensenyament de llengua catalana com a matèria optativa al llarg de tota l'escolaritat.

Instruments

Vam utilitzar com a base l'enquesta sociolingüística del Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC), dirigida a escolars catalans (Gabinet d'Estudis del SEDEC, 1983). Per al Baix Cinca vam fer ús d'una traducció al castellà de l'enquesta amb modificacions que no afectaven el sentit global ni el contingut de les dades, de manera que es controlava la variable OPC, i es canviava afirmacions com ara «visc a Catalunya i per això...» per altres com ara «vivo en un lugar de habla catalana y por eso...». En l'enquesta hi ha un seguit de vint afirmacions, deu per a cadascuna de les llengües, de resposta dicotòmica (sí/no) i distribuïdes a l'atzar que permeten de classificar les actituds cap al català (ACT.CAT) i cap al castellà (ACT.CAS) dins de les categories favorable/neutra/desfavorable. Per a l'assignació d'aquestes categories es dona un valor +1 a cadascuna de les favorables i -1 a les desfavorables. La suma algebraica dels valors obtinguts permet d'establir una actitud favorable entre +6 i +10, una de neutra entre -5 i +5 i una de desfavorable entre -6 i -10.

Tractament dels resultats

Vam fer servir tècniques estadístiques descriptives: la prova de X², l'ANOVA i la prova de comparació de mitjanes de Scheffe. Mentre que l'ANOVA ens ha permès de comprovar els efectes d'una o més variables independents en l'explicació de les diferències sobre cadascuna de les variables dependents, la prova de Scheffe ens va ajudar a concretar les diferències quan el resultat de l'anàlisi de varianza es mostrava com a significatiu. En qualsevol cas, el nivell de significació utilitzat ha estat del 0,05.

Resultats

En aquest apartat tractem, en primer lloc, els resultats de les enquestes d'actitud respecte al català i al castellà, i, en segon lloc, mirem d'oferir una interpretació de les relacions entre aquestes actituds i les variables independents que semblen incidir-hi.

Descripció dels resultats de les enquestes d'actitud en relació amb el català i el castellà

Per al total de la mostra dominen les actituds favorables cap a una i altra llengua, amb una presència important, al voltant del 30%, d'actituds neutres.

Pel que fa al català, en el cas del Baix Segre les actituds favorables superen el 85%, mentre que les neutres no arriben al 15%, i no hi ha actituds desfavorables. Aquest no és el cas del Baix Cinca, on, malgrat que les actituds favorables estan per sobre del 50%, hi ha una mica més d'un 40% d'actituds neutres i n'apareix un 5% de desfavorables. Ara bé, entre aquells que assisteixen a classes de català hi ha una mica més d'un 60% d'actituds favorables i una mica més d'un 30% de neutres, i aquestes proporcions s'inverteixen entre els que no assisteixen a classes de català (poc més d'un 20% de favorables, gairebé un 70% de neutres i gairebé un 10% de desfavorables).

Pel que fa al castellà, al Baix Segre trobem una perfecta repartició (50%) entre actituds neutres i favorables. Al Baix Cinca, en canvi, amb independència del fet d'assistir a classes de català o no, les actituds favorables estan per sobre del 80% i les neutres al voltant del 15%, mentre que les negatives són pràcticament inexistent.

Anàlisi de les variables que poden explicar les actituds

La variable independent que va resultar més significativa és la que anomenem *condició lingüística familiar* (CLF). En el cas del Baix Segre, independentment de la CLF les actituds tendien a ser favorables al català. En canvi, pel que fa al castellà, vam trobar diferències significatives entre els bilingües més castellà i els catalanoparlants: els informants del primer grup mostraven actituds més positives cap a aquella llengua que no pas els del segon (vegeu figura 1).

Al Baix Cinca, la proporció era inversa: les diferències eren significatives per al català, de manera que els catalanoparlants presentaven actituds sensiblement més favorables al català en comparació amb el grup dels bilingües més castellà. Aquesta relació entre la CLF i les actituds, pel que fa al Baix Cinca, es mantenia només entre aquells que assistien a classes de català i deixava de ser significativa entre aquells que no hi assistien (vegeu figura 2).

Conclusions

Des d'una perspectiva comparativa, pot sobtar que en tots dos sectors hi hagi actituds globalment favorables tant a la llengua catalana com a la castellana; o, més ben dit, que els informants de la Franja no es mostren especialment desfavorables al català

Figura 1. Mitjanes de les actituds envers el castellà (ACT.CAS) en funció de la condició lingüística familiar (CLF) al Baix Segre

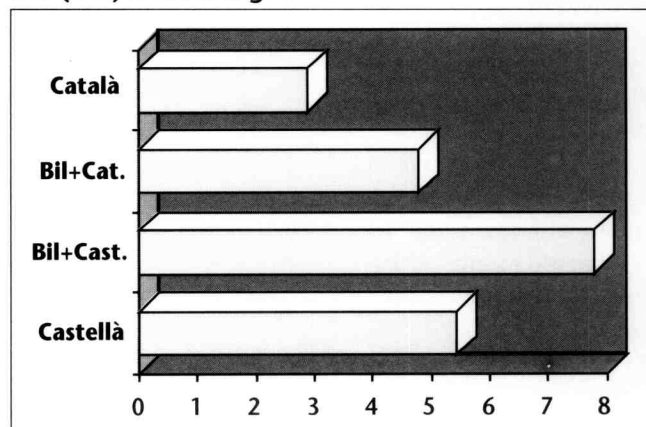
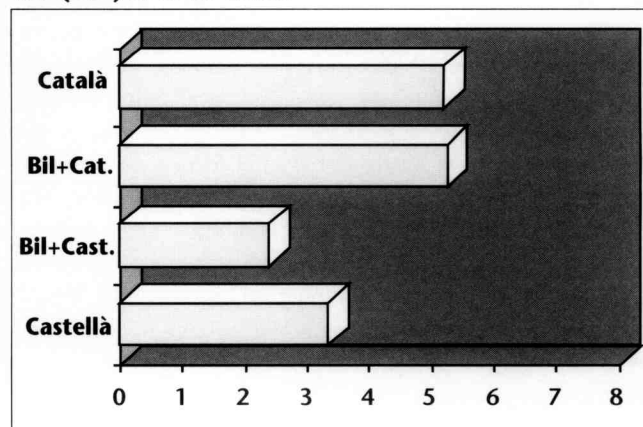

Figura 2. Mitjanes de les actituds envers el català (ACT.CAT) en funció de la condició lingüística familiar (CLF) al Baix Cinca

malgrat que tenen una consciència lingüística baixa (Huguet i Biscarri, 1995; Martínez, 1995) i que el català té poc prestigi social en aquest territori (Huguet, 1992, 1994). Aquesta homogeneïtat és explicable si veiem la valoració alta com lligada a factors de caire pragmàtic, en relació amb el territori veí, més que no pas a raons de pura identitat lingüística. De fet, pel que fa al català, al Baix Segre dominen les actituds favorables i al Baix Cinca n'hi ha un percentatge elevat de neutres i, quant al castellà, al Baix Cinca dominen clarament les actituds favorables i al Baix Segre les neutres són gairebé la meitat. En el cas dels escolars del Baix Segre, el resultat potser denota la consciència de pertinença a un grup que veu amenaçada la pròpia llengua pel gran pes específic del castellà. En el cas del Baix Cinca, la poca consciència lingüística actuaria en sentit contrari (Huguet i Biscarri, 1995).

D'altra banda, la diferència entre tots dos territoris és més petita si prenem només els escolars de la Franja que assisteixen a classes de català, de manera que podem dir que hi ha una relació entre l'assistència a classes de català i l'existència d'actituds favorables a aquesta llengua.

Hem vist també que les proporcions de valoració de cada llengua són creuades si tenim en compte per a cada territori, el factor que anomenem *condició lingüística familiar*. De manera que el percentatge de valoració positiva baixa en el grup de catalanoparlants del Baix Segre pel que fa al castellà, i baixa també en el grup de castellanoparlants del Baix Cinca pel que fa al català. Ja hem dit que, en el cas del Baix Segre, els catalanoparlants poden veure una amenaça en el castellà, mentre que, al Baix Cinca, probablement són els castellanoparlants els que

veuen en el català una possible amenaça a l'estatus tradicional de la seva llengua.

Finalment, a manera de valoració i previsió de futur, hem de dir que, pel que fa a Catalunya, i particularment al Baix Segre, la política d'extensió del català a l'escola té els seus efectes; la població veu com un fet desitjat la presència del català i la seva coexistència amb el castellà. En qualsevol cas, la visió d'amenaça que alguns catalanòfons veuen en el castellà pot ser superada amb polítiques de normalització que acostin ambdues llengües a un nivell més elevat d'equiparació.

Quant a l'Aragó, i en concret a la Franja, el que avui es viu com a cosa normal és la situació de privilegi de la llengua castellana, i tan sols són certs nuclis de castellanòfons els que veuen en el català una amenaça per al seu estatus lingüístic. Davant d'aquesta circumstància, dues línies clau per a una política lingüística adequada serien sensibilitat lingüística i sensibilitat social. Sensibilitat lingüística en el sentit que no hi ha llengües millors que altres i que, en conseqüència, tothom té el dret de desenvolupar les seves capacitats des de la seva pròpia llengua; i sensibilitat social en referència a la necessitat d'obrir vies per dur a terme una normalització lingüística més d'acord amb la realitat plurilingüe i pluricultural de l'Aragó.

Referències bibliogràfiques

- APPEL, R.; MUYSKEN, P. (1996) *Bilingüismo y contacto de lenguas*. Barcelona: Ariel. [Traducció de l'original en anglès *Language contact and Bilingualism*. London: Edward Arnold, 1987]

- ARNAU, J. (1992) «Educación bilingüe: modelos y principios psicopedagógicos». Dins ARNAU, J.; COMET, C.; SERRA, J. M.; VILA, I. *La educación bilingüe*. Barcelona: ICE-Horsori.
- BLAKE, L.; LAMBERT, W. E.; SIDOTI, N.; WOLFE, D. (1979) *Students' views of inter-group tensions in Quebec: The effects of language immersion experience*. Montreal: McGill University, Psychology Department. Mimeo.
- CZIKO, G.; LAMBERT, W. E.; SIDOTI, N.; TUCKER, G. R. (1979) *Graduates of early immersion: Retrospective views of Grade 11 students and their parents*. Montreal: McGill University. Mimeo.
- FISHMAN, J. A. (1977) «The sociology of bilingual education». Dins SPOLSKY, B.; COOPER, R. L. (ed.). *Frontiers of bilingual education*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- FISHMAN, J. A.; LOWAS, J. (1970) «Bilingual education in sociolinguistic perspective». *Tesol Quaterly*, 4, 215-222.
- GABINET D'ESTUDIS DEL SEDEC. (1983) *Quatre anys de català a l'escola*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- GENESSE F.; LAMBERT, W. E.; HOLOBOW, N. E. (1986) «La adquisición de una segunda lengua mediante inmersión: el enfoque canadiense». *Infancia y Aprendizaje*, 33, 27-36.
- HAMERS, J. F.; BLANC, M. (1983) *Bilingüisme et bilingüisme*. Bruxelles: Mardaga.
- HUGUET, A. (1992) «Hábitos lingüísticos en un contexto social diglósico: El caso del Baix Cinca». *Comunicación, Lengua y Educación*, 16, 111-118.
- HUGUET, A. (1994) «Hacia un modelo para el tratamiento curricular de las lenguas en el Aragón oriental». *Revista de Educación*, 305, 429-448.
- HUGUET, A. (1995) *El coneixement lingüístic dels escolars de la Franja: Conclusions de la seva avaluació*. Fraga/Lleida: Institut d'Estudis del Baix Cinca-Universitat de Lleida.
- HUGUET, A.; BISCARRI, J. (1995) «Actitudes lingüísticas de los escolares en el Baix Cinca. Incidencia de algunos factores». *Revista de Formación del Profesorado*, 23, 163-175.
- LAMBERT, W. E. (1974) «A Canadian Experiment in the Development of bilingual competence». *Canadian Modern Language Review*, 31 (2), 108-116.
- LAMBERT, W. E. (1981a) «Un experimento canadiense sobre desarrollo de competencia bilingüe. Programa de cambio de lengua hogar-escuela». *Revista de Educación*, 268, 167-177.
- LAMBERT, W. E. (1981b) «Bilingualism and language acquisition». Dins WINITZ, H. (ed.) *Native language and foreign language acquisition*. New York: The New York Academy of Sciences, 376, 9-22.
- LAMBERT, W. E. (1984) «The effects of bilingual-bicultural experience on children's attitudes and social perceptions». Dins HOMEL, P.; PALIZ, M. (ed.) *Childhood bilingualism: Aspects of cognitive, social and emotional development*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- LAMBERT, W. E.; TUCKER, G. R. (1972) *The bilingual education of children: The St. Lambert experiment*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- MACKEY, W. F. (1970) «A tipology of bilingual education». *Foreign Language Annals*, 3-4, 596-608.
- MARTÍNEZ FERRER, J. (1995) *Bilingüismo y enseñanza en Aragón*. Saragossa: Edicions de l'As-tral.
- SIGUAN, M.; MACKEY, W. F. (1986) *Educación y bilingüismo*. Madrid: Santillana.
- SKUTNABB-KANGAS, T. (1981) *Bilingualism or not: The education of minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- SKUTNABB-KANGAS, T. (1988) «Multilingualism and the education of minority children». Dins SKUTNABB-KANGAS, T.; CUMMINS, J. (ed.) *Minority Education. From Shame to Struggle*. Clevedon: Multilingual Matters.